

Het wapen van Walem⁽¹⁾

De laatste honderd jaren werden vele gemeenten terug in het bezit gesteld van hun oud heerlijk wapen en zegel, om aldus bij de traditie — afgebroken door de Franse revolutie — terug aan te sluiten.

Welk was de betekenis van dit voormalige schependoms zegel en hoe was het ontstaan? Vooreerst weze gezegd dat een zegel, met of zonder wapen, geen uitsluitend adelijk attribuut was. Iedereen kon zich ook oudtijds een zegel aanschaffen met wapenschild, al had hij ook nooit een harnas gedragen. Zo zijn er zegels bekend van ridders, van klerken, schepenen, handelaars en zelfs stielmannen. Een zegel was eenvoudig een persoonlijk herkenningsteken. Als iemand zijn zegel drukte op een perkament, was dit zoveel als zijn handteken. Buiten de klerken en de geestelijken, konden vóór de renaissance periode slechts weinig mensen schrijven of zelfs hun naam zetten, maar met hun zegel konden ze wettig, gelijk door hun handteken, alle stukken ondertekenen en bevestigen. Allen konden een zegel hebben, doch alle hadden geen zegel, want destijds waren dat kostelijke voorwerpen, en zo gebeurde het dikwijls, gelijk de oude oorkonden uitwijzen, dat men een zegel leende van een vriend of een familielid, om een akte te bevestigen.

Men treft oorkonden aan waaraan elke schepen zijn eigen zegel aanhing. Veelal echter gebeurde het, dat de schepenen, geen eigen zegel rijk zijnde, hun heer verzochten om zijn heerlijk zegel te mogen gebruiken bij wijze van ondertekening. Oorkonden van de Vrije aarde van Battenbroeck vertoonden dit eeuwenlang. Zulke schepenen gebruikten dan regelmatig dit zegel van hun heer, en noemden dit wel dra « hun » schependoms zegel, en daar het overbodig was datzelfde zegel voor elke schepen afzonderlijk naast elkaar af te drukken, zo drukten zij in hun aller naam hun « gemeyne schependoms zegel » tot bevestiging van de akte. Zo werd dikwerf een « heerlijk zegel » omgedoopt in een « gemeynen zegele », waarbij dan meestal in de loop der tijden een passende tekst voor de schepenen rond het heerlijke wapen werd gegraveerd. Het gebeurde echter ook dat de schepenen — in Battenbroeck was zulks het geval — eenvoudig de titelatuur van hun heer lieten staan rond zijn wapen en het desniettemin noem-

(1) Alle gegevens, buiten enkele verwijzingen, zijn te vinden in het gemeente archief van Walem, nieuwe reeks, register I, vol. 2; in het handschrift van Dr Croquet op het stadsarchief te Mechelen.

den hun « gemeyne schependoms zegel ». Het oude zegel der schepenbank der vrijheid Walem droeg als randschrift : « Seghel onsen scepenen van Walem ».

Zoals gezegd werd van over honderd jaren, de noodzakelijkheid aangevoeld terug aansluiting te nemen bij die oude traditie en daarin hun nieuw gemeente zegel te zoeken. Hoe gebeurde dat te Walem ?

Op 7 September 1837 werd aan Walem het algemene dorpszegel toegekend bestaande uit de Brabantse leeuw en de wapenspreuk : « L'union fait la force », waarrond het randschrift : « Adm^{on} Communale de Waelhem. Prov. d'Anvers ». Enkele jaren later, op 1 Juni 1844 werd de burgemeester verzocht, een afdruk van het alsdan gebruikte gemeentezegel te zenden aan de arrondissements commissaris, en tevens, zo de gemeente oudtijds een eigen schepen-zegel bezat, dit op te geven. Het zou onverwijld door de hogere instanties toegekend worden.

Hierop zond burgemeester Jan Mannekens-de Lith op 14 Juni 1844 het volgende schrijven :

« Monsieur le Commissaire,

» Conformément au prescrit de votre circulaire en date du 1^r de ce mois, j'ai l'honneur de vous faire parvenir, au bas de la présente, une empreinte du sceau actuellement en usage ici, et la description des armoiries non encore reconnues par le gouvernement, que possède cette commune.

Waelhem, l'une des dix-huit franchises du Brabant, portait pour armoiries : un écu d'or à trois pals de gueules au canton dextre un écusson d'or à une fasce d'azur brochant sur le premier pal de ce côté et la moitié du milieu. Le timbre a une madone canonnée et voilée d'argent, portant l'enfant Jésus de même sur le bras dextre, pour supports deux branches d'olive de de sinople.

L'exergue ou légende qui se trouvait au pourtour de l'ancien sceau échevinal de Waelhem — scabinale segele — sur lequel les armoiries ci-dessus étaient empreintes, portait : sceau des échevins de la franchise de Waelhem.

Ce sceau fût employé jusqu'au 15 décembre 1795. L'on ne trouve pas aux archives communales de diplôme accordant ces armoiries, mais les trois pals de gueules sur champ d'or, qui en fait(sic) le fond et qui, comme l'on sait, furent les armoiries bannières ou scel des Berthouts sires de Malines depuis le commencement du XIIIe siècle, et que les sires de Duffel, branche

cadette des sires de Malines, portèrent aussi, fait présumer que c'est à l'un de ces princes seigneurs, que Waelhem en est redevable.

(sig.) J.B. Van Espen

J. Mannekens-van Lith. »

Hierop kwam geen antwoord. Vier jaar later echter, op 10 Augustus 1848, stuurde de gemeenteraad een aanvraag in, voor een verbeterd gemeentewapen volgens oude oorkonden, waarvan er een exemplaar was bijgevoegd, en voegden er een tekening bij volgens het zegel dezer oorkonde. Het vrij kwartier op die tekening is dat der Berthouts van Duffel Perweis, doch de timber vertoont een gulden madonna en zilveren steunen.

De nodige uitleg werd wederom in het Frans gegeven, daar de gemeenteraad in die jaren nog altijd in het Frans delibereerde. Het is slechts dank aan Dr. Croquet, alsdan secretaris te Walem, die een Frans sprekende Brusselaar was, dat de voertaal er Vlaams werd.

Dat aangevraagde wapen werd onderworpen aan het oordeel van « chevalier Marchal ». Hier volgt zijn verdict :

Bibliothèque Royale

Section des manuscrits

N° 1238/2581.

Bruxelles le 12 Décembre 1848.

Par une lettre du 9 de ce mois, 1re D^{uon} N° 6171, concernant l'usage des armoiries de la commune de Waelhem (Anvers); Vous me faites l'honneur de me consulter sur leur véritable blasonnement. Il résulte de mes recherches que Waelhem était avec Wavre Ste Catherine et Duffel, une des trois seigneuries de l'antique domaine du même Duffel, mais plus tard Waelhem et Duffel ne furent qu'une baronnie.

Les armoiries de Duffel étaient d'or à trois pals de gueules, avec franc quartier d'hermines, ce qui est constaté par le témoignage

1°) *Christijn : Jurisprudencia heroica, Bruxel. 1685 p.282.*

2°) *Brabantia sacra et profana de Leroy, éd. d'Anvers 1694.*

3°) *Cantillon, Délices du Brabant, éd. 1757 in 8° T.3.p.103,*
et 4°) *Butkens, Trophées du Brabant.*

Je trouve au dit Butkens, tome 2 p.13 les armoiries des franchises du Brabant. Il y a, l'un à côté de l'autre, pour les deux seigneuries de la Baronnie, 1° Waelhem : d'or à trois pals de gueules, au franc canton d'or à la fasce d'azur ; 2° Duffel, d'or avec 3 pals de gueules au franc canton d'hermines. Il n'y est point fait mention de Wavre Ste Catherine.

Le manuscrit 19194, qui est recueil d'armoiries, porte aussi pour Waelhem : d'or à 3 pals de gueules, au franc canton d'or à la fasce d'azur (p.4) et plus loin, p.6 : Duffel comme je l'ai décrit avec le franc canton d'hermines. Voir aussi M.S. 18027 p.50, il y a de même Waelhem et ensuite Duffel, comme à Butkens.

On peut avoir confiance dans l'ouvrage de Leroy, qui est très exact et dans celui de Butkens également exact, surtout en matière héraldique qui était son étude spéciale par prédilection. La franchise de Waelhem était d'ailleurs bien connue, plusieurs de ses diplômes de franchises sont au M.S. 13620, presque tous en faveur du marquis de la bille de Berg (Berg-en-Zoom) heer van Waelhem, van Roubais, etc. C'est une chose étrangère à la question de rechercher comment, par le marquis de Deynze, la maison de Mérode a possédé la seigneurie de Waelhem.

Mr. le bourgmestre de Waelhem, par procès verbal de la séance du conseil du 10 août 1848, expose le blasonnement de ces deux armoiries. Il décrit même celle de Duffel avec une Notre Dame sur le pal, ce qui me paraît être le blason de l'église, dans laquelle il y a cette image réputée très miraculeuse. Le conseil demande le maintien des véritables armoiries et invoque un acte du 13 et non du 8 Septembre 1647 portant le sceau. Ce collègue ajoute le dessin que je présume être celui de Duffel non seulement par les hermines du franc canton, mais aussi par la dame qui surmonte l'écusson. Le sceau de cet acte du 13 7bre 1647 est détérioré à l'endroit où le nom de la localité devrait se trouver, j'y lis à l'intérieur de l'exergue : seg.....de.....vrie..... On y voit la Notre Dame issant de l'écusson et au franc quartier cinq mouchetures. On lit au texte : « Wij scepenen der vrijhey van Waelhem, » et à la fin : « soe hebben wij scepenen voornoempt onsen gemeynen scependoms zegels deze letteren doen aenhangen. Ghedaen in tjaer ons Heern als men screef duysent sesse hondert ende sevene en veertig derthien dagen int maend van September ».

Le mot « gemeyn scependoms zegels » — sceau commun — si mon opinion est fondée, s'applique à la baronnie réunie des deux franchises de Waelhem et de Duffel, comme l'atteste Butkens, Trophées du Brabant, tome II, p.13, d'ou il résulterait par le même Butkens p.136 plus loin, que le sceau de Duffel était le « gemeen zegel ».

En résumé la commune de Waelhem pourrait obtenir : d'or à 3 pals de gueules avec franc (quartier) canton d'or à la fasce d'azur.

Je Vous prie, Monsieur le Ministre, d'agréer l'hommage de mon respect.

*Le conservateur des manuscrits de la Bibliothèque Royale,
le Chevalier Marchal.*

Wat onze geleerde conservator daar altemaal vertelt over 't gemeen zegel, 't zegel der kerk van Duffel, over M.S. 13620 (rakende niet Walem maar Walhain St Paul), de « baronnie réunie » en het hermelijn met « cinq taches », zullen we stilzwijgend maar niet goedkeurend voorbijgaan. Doch het gevolg van het schrijven van chevalier Marchal was, dat Walem een nieuwe aanvraag moest doen, om het vrijkwartier van goud, beladen met een faas van azuur in hun wapen te bekomen, gelijk het aangevraagd was in hun beraadslaging van 14 Juni 1844. Zo had het de arrondissements commisaris in een schrijven van 2 Januari 1849 aangeraden.

Een nieuwe tekening in die zin werd opgezonden en beschreven als de « ancien sceau échevinal de la franchise de Waelhem, banc de la baronnie de Duffle-Perwez, ressortante du haut baillage de Grimbergh ».

Ditmaal was men akkoord te Brussel, ten minste gedeeltelijk, want wel werd het wapen toegekend, doch zonder beeltenis van O.L. Vrouw en zonder de steunen, gelijk volgend officieel stuk bewijst :

Ministère de l'Intérieur

1re Direction N° 6171^b

Adm. Provinciale et communale.

*LEOPOLD, roi des BELGES,
à tous présents et à venir, salut :*

Notre ministre de l'Intérieur nous ayant exposé dans son rapport du 31 Janvier 1849, que par délibération en date du 4 Janvier 1849, le conseil communal de Waelhem, province d'Anvers, a émis le vœu d'obtenir la vérification et la maintenue des armoiries octroyées anciennement à cette commune ;

Considérant qu'il est établi par des documents dignes de foi déposés à la bibliothèque Royale dite : des manuscrits des Ducs de Bourgogne, que la commune de Waelhem est en possession depuis un grand nombre d'années, d'armoiries particulières, dont les titres de concession sont égarés ou détruits ;

Vu Notre arrêté en date du 6 Février 1837, réglant la forme des sceaux des communes ;

Nous avons accordé et accordons à la commune de Waelhem, les présentes lettres confirmatives, avec autorisation de continuer à avoir et à porter les Armoiries dont elle a usé jusqu'à ce jour, telles qu'elles sont figurées et coloriées au milieu d'icelles et qui sont :

d'or à trois pals de gueules, au franc quartier d'or à la fasce d'azur.

Chargeons Notre Ministre de l'Intérieur de l'exécution des présentes qui seront insérées au Moniteur.

Donné à Bruxelles le 3 Avril 1849.

LEOPOLD.

Volgens de gegevens van dat koninklijk besluit werd, zij het dan ook schoorvoetend, een nieuw gemeentezegel besteld, dat slechts een paar jaar later in gebruik kwam.

Omtrent dertig jaren bleef het dan rustig met ons gemeentezegel, totdat op 10 December 1889, het nieuwe zegel met al de oude zegels gestolen werden op het gemeentehuis. Dat bracht weer onrust over de echtheid van het toegestane gemeentezegel. Geleerden gingen het vraagstuk opnieuw bestuderen gelijk verder wordt uitgelegd. Ondertussen werd een nieuw zegel besteld waarvan het randschrift luidde gelijk voorheen :

ADMINISTRATION COMMUNALE DE WAELEHEM.
PROVce D'ANVERS.

Dit opschrift werd eerst in 1916 vervlaamst :

GEMEENTEBESTUUR VAN WAELEHEM.
PROVINCIE ANTWERPEN.

In 1926 werd het een eerste maal gemoderniseerd :

GEMEENTEBESTUUR VAN WAALHEM.
PROV. ANTWERPEN.

Sinds 1941 luidt het randschrift :

GEMEENTEBESTUUR VAN WALEM.
ANTWERPEN.

Zo verliep de geschiedenis van het gemeentewapen van Walem de laatste honderd jaar.

Geleerde historici als A. Wauters en Th. De Raadt beweren dat het hedendaagse wapen van Walem een misbaksel is, ontsproten aan het brein van Butkens. Walem moet volgens hen hetzelfde wapen voeren als Duffel, Geel en S. Katelijne Waver, met welke dorpen het één leen uitmaakte onder de Berthouts en later onder de familie de Mérode. Wauters geeft in zijn « Histoire des environs de Bruxelles », een zegel weer uit de 15de eeuw, waaruit blijkt dat het wapen van Walem alsdan was, gelijk dit van Duffel en Geel.

Ook de oorkonde die in 1848 als getuige naar Brussel werd gezonden droeg dezelfde afdruk. Ongetwijfeld heeft dat wapen dus dienst gedaan van af de 15de eeuw tot aan de Franse revolutie.

Doch waarom hebben Butkens en tutti quanti, een ander wapen voor Walem beschreven. Hebben zij misschien oudere documenten voor ogen gehad, waaraan een ander zegel hing ?

De Berthouts van Grimbergen hadden zich in de loop der 12de eeuw gesplitst in een ganse reeks familiën, die slechts gedeeltelijk de naam van Berthout behielden :

« Soe hebben de Grimbergsche heeren, die plaetse gedeylt onder haer familie, mits houwelijcken ende menichte van kinderen, soe dat daer werden diversche grontheeren die diversche bancken van rechten ordineerden » (2).

Zo zijn er Berthouts van Grimbergen, van Mechelen, van Berlaer, van Duffel en andere, die hun familienaam Berthout bewaarden, doch daar naast vindt men afstammelingen als van Hanswijck, van Berchem, van Ranst, van Muizen, van Waelhem, van Wilré en andere die de naam van hun afstamming niet meer gebruikten.

Welnu de familie van Waelhem voerde in 't vrij kwartier van haar wapen, het oude wapen van Grimbergen — goud met faas van azuur — beladen met drie rozen van zilver, soms ook rozen van keel, terwijl de familie van Wilré, voortgesproten uit de van Waelhem's, droegen : goud met faas van azuur beladen met een zwarte leeuw.

Wij verwijzen hiervoor naar het grafmonument van Jan van Waelhem, amman van Brussel, in het koor der kerk van Elewijt :

HIER LEYT BEGRAVEN JONCKER JAN VAN WAEHEM
HEER VAN TERBORCHT, LESTE MANS HOIR, VAN DEN EDELE
ENDE OUDT GESLACHT VAN WAEHEM, OVERLEDEN DEN 12
NOVEMBRIS 1666, GETROUT HEBBENDE VROUWE ANNA MARIA
VAN RIJSWICH, OVERLEDEN DEN 8 MEY 1703.

In de oude kerk der Carmeliteressen te Mechelen was eertijds volgende grafschrift te lezen :

(2) Stadsarchief Mechelen, Cronijcke van Tongeren, h.s.

D.O.M.
ENDE TER MEMORIE VĀ JO^r
JAN VAN WAE^lHEM
HEERE VĀ TERBORCHT, LESTE MANS
HOIR VAN EDELE ĒN OUDE FAMILIE
VĀ WAE^lHEM, ĒN VĀ VRĒ
ANNA MARIA VAN RIJSWICK
SIJNE CĀPAGNE, ALS OOCK VAN JĀ ANNA VĀ
WAE^lHEM, SIJNE DOCHTER, ENDE VĀ JO^e
THERESIA JACQUELINA VĀ RIJSWICK, SUST^r
VAN VOORS^e VRĒ, WELDOENDERS DESER
CONVENT, IN DENWELCKEN DE VOORS^e
DRIJ JOUF^{en} RELIGIEUSEN. (3)

Het wapen der familie hoger beschreven stond er boven.

In 1380 wordt in « 't Sweertgheslechte » vermeld heer Jan « gheheeten Lantselot van Waelhem ridder » (4).

Een oorkonde gedateerd 1 Mei 1290, vermeldt dat Jhanne van Walem, zijn huis op Papenbroec, een bunder gront op de Midsele en een beemd te Stadeycken gelegen, verhuurt aan Heinen Tielens. De huur moest in natura gebracht worden te Walem of te Mechelen aan zijn woning (5).

In een schepenakte van rond 1250 uitgaande van de bank van Neckerspoel, wordt zekere Oda van Waelhem genoemd, welke de stichting doet der kapel van het Cleyn Begijnhof te Mechelen. Beelaers voegt hier aan toe, dat de Mechelse begijnen in 1249 gingen wonen buiten de Katelijne poort en

« lieten hunne schamele ende kranke medesusters in de stad, onder de bestieringe van Oda van Waelhem, gezegd van Liedervoorde. Gilis van Waelhem, misschien broeder ofte neve van Oda, was in het jaar 1296 proviseur van dit kranckhuys ofte infirmerie (6). »

In verband hiermede wijzen we er op, dat er te Walem weleer een begijnhof bestaan heeft. De naam Boggijnenstraat verkondigt dit heden nog. Later moeten zij naar de Weverstraat verhuisd zijn waar zij een huis openden genaamd « Cleyn Waelhem », en het is zeer goed mogelijk dat zij ingevolge bisschoppelijk bevel van hier verhuisden naar het begijnhof te Mechelen, waar zij een nieuw « Cleyn Waelhem » openden. In de Weverstraat bedienden de begijnen ook het

(3) Provincie stad ende district van Mechelen, Brussel, 1770, deel II blz. 203.

(4) Henne et Wauters : Histoire de la ville de Bruxelles, Brussel z.d., deel I blz. 158.

(5) Archief Begijnhof Mechelen, Oorkonde van 1290.

(6) Beelaers : Historie van Mechelen. H.S. Stadsarchief Mechelen, deel IV, blz. 158.

« Oud Gasthuis » voor zieken, passanten of bedevaarders, doch bijzonderheden hierover ontbreken (7).

Of deze begijnen in verband te brengen zijn met de « cluyneren » in de Boetestraat te Walem, die leefden volgens de regel van de h. Antonius, of met het gasthuis aan de Steengootbeek, is niet geweten.

Dr Croquet stipt aan dat in 1140, wanneer hertog Godfried II, de gift zijns vaders aan de S. Pieterskerk binnen Leuven bevestigde, er een getuige zegelde, Walterus Berthout, heer van Mechelen en van Walem. Hij voegt erbij dat Hendrik Berthout, overleden in 1270, twee zonen had van Imania van Maelstede, vrouwe van Borsssele, de ene Hendrik genaamd overleden in 1322 en de andere Arnoldus, die heer van Walem zou geweest hebben van 1303 tot 1315 en zonder kinderen zou zijn overleden. We weten echter niet waarop dit gezegde steunt. Deze Arnoldus zou volgens hem als wapen gevoerd hebben : goud met drie palen van keel, en in 't vrijkwartier, het wapen van Borsssele, zijnde zwart met zilveren faas. Hiervoor verwijst hij naar de stamtafel der Berthouts bewaard op het stadsarchief te Mechelen. Verder verwijst Dr Croquet nog naar een oudere Arnoldus van Walem, gezegd van Duffel, die een schepenzegel zou gegeven hebben aan Walem, bij de stichting der vrijheid. Zou dat zegel misschien het wapen van de Berthouts gegeven hebben met het vrijkwartier van Grimbergen ? Zou dat eerste schependom zegel, mogelijk niet beschreven zijn door Butkens ?

Verandering van schepenzegel was destijds iets zeer gewoon, we verwijzen slechts naar het geval van de vrije aarde van Battenbroeck (8).

Het oudste bewaarde schepenzegel van Walem, dateert van 1415, het toont het wapen van Geel en Duffel, doch is bekroond met een staande O.L.V. die het kindje Jesus draagt op de rechter arm, iets wat zeer zeldzaam voorkomt. Twee bloemtakken dienen tot steunen. Het opschrift vermeldt :

SEGHEL : ONSE.....I.....VA... WAL...

Een ander zegel daterende van 1560 is identiek hetzelfde en draagt tot randschrift :

SEGHEL : ONSEN : SCEPENEN : VAN : DER : VR.....
VAN : WALEM.

(7) Gemeentearchief, Walem, Cijnsboek — Kerkarchief Walem, Reg. IV, 1.

(8) A. Goetstouwers, De Vrije Aarde van Battenbroeck, in Tijdschrift voor geschiedenis en folklore, Antwerpen 1946, blz. 139 v.v.

Het feit dat er geen afdruk bewaard bleef van vóór 1400, is te wijten aan de totale verwoesting van Walem in 1576-1580 door de geuzen en de Spanjaarden. De vrijheid zelf werd slechts op het kantje gered, want de schepenen van het Land van Duffel, probeerden gans Walem en zelfs Battenbroeck op te slorpen, daar er alles onbewoond was. Luister hoe de schepenen van Battenbroeck zich verweerden :

Wij Christiaen van Bossche, meyer, Guilliam Schoofs en Mr Peeter Du Pont, schepenen der heerlijkheyt van Battenbroeck, doen condt ende certificeeren bij desen voor de gerechte waerheyt, dat Jan Van Bulck, Peeter en Jan De Decker, mitsgaeders Cornelis Somer, al woonende sijn onder de voirs. heerlijkheyt ende juridictie van Battenbroeck ende niet onder Walhem, ende dat men in de banck van Battenbroeck voirs. een iegelijcken des versueckende, ordinaris ende extraordinaris recht ende justitie administreerende is; ende want goddelijck ende redelijck is in rechtvaerdige saecken der waerheyt getuigenisse te geven, soe hebben wij bij onsen clerck, ten versueck van voirnoemde Peeter ende Jan De Decker, dese in geschrifte doen stellen, op ten XV dach Septembris XVe acht en negentich » (9).

Heden menen enkele oudheidkundige in navolging van Wauters en De Raadt het toegekende wapen van Walem te doen veranderen met het vrijkwartier van Geel en Duffel erin te plaatsen. Wat daarover denken ?

Het tegenwoordige wapen geeft het oude schepenzegel niet volledig weer, de madonna en de steunen ontbreken. Men kan dit bestempelen als bijzaak, voorzeker, doch er is nog wat anders. Heden bestaat de gemeente Walem uit de oude vrijheid en de voormalige vrije aarde van Battenbroeck, welke laatste voor de Franse revolutie een eigen zegel had, namenlijk gevierendeeld, 1 en 4 dragen het wapen van Reymerswael, 2 en 3 het wapen van der Gracht.

Moest men dus het wapen willen veranderen, dat men er rekening mede houden dat Battenbroeck drie vierde der oppervlakte onzer gemeente uitmaakt, wat voorzeker in het nieuwe wapen zou moeten uitkomen.

Ons besluit is echter : het tegenwoordige zegel dient bewaard te worden, omdat het een eigen geschiedenis heeft van honderd jaren, en mogelijk het eerste zegel der vrijheid is geweest.

A. Goetstouwers.

(9) Battenbroeck Archief. Reg. I. Jan De Decker huisde enkele jaren in de sacristie der afgebrande kerk te Walem. Op te merken dat de drie genoemde schepenen, Mechelaars waren en te Mechelen woonden, bij gebrek aan inwoners te Battenbroeck.